
**ՀՀ-ՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ԼԻԼԻԹ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

Ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի կայացման ժամանակակից պատկերացումները սերտորեն առնչվում են քաղաքացիական հասարակությանը և իրավական պետությանը: Քաղաքացիական հասարակության (ՔՀ) մասին դատողություններն ու ուսումնասիրությունները մեզանում հրատապ դարձան վերջին 20-25 տարիների ընթացքում, որը պատմականորեն համընկնում է ԽՍՀՄ-ի փլուզման և հետխորհրդային-անցումային իրականության մեջ հայտնված պետությունների անկախացման գործընթացին:

ՔՀ զարգացման և կայացման համար ընտրված ռազմավարական ծրագրերի, օրենքների, իրավական և նորմատիվ ակտերի վրա ազդող գլխավոր գործոնը քաղաքական իշխանությունն է, որից կախված է ՔՀ հատվածի հետ գործընկերային հարաբերությունների մշակումը¹: Թեպետ հետխորհրդային գրեթե բոլոր երկրներում, այդ թվում նաև ՀՀ-ում, սահմանվել են ՔՀ հատվածի գործունեության իրավական չափանիշները, սակայն ՔՀ-ի և իշխանությունների միջև գործընկերության բարենպաստ պայմաններ ստեղծելը դժվար գործընթաց է: Ժողովրդավարացման էական նվաճումներ արձանագրել են հետխորհրդային այն երկրները, որոնք խրախուսել և ֆինանսավորել են հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ) աճը (Լիտվա, Լատվիա, Էստոնիա, Հունգարիա): Պատկերը բոլորովին այլ է ԱՊՀ այն երկրներում, ուր իշխանություններն ընդունել են կրավորական դիրքորոշում ՀԿ-ների գործունեության ու արժևորման գործում²:

Հարյուրամյակներ շարունակ չունենալով պետություն և պետականության ինստիտուտներ, հայ հասարակությունը ինքնակազմակերպվել, գոյատևել ու, ավելին, ձևավորել, զարգացրել է հասարակա-

¹ Տե՛ս **Александр А. С.** Цивилиархические основы демократизации политического режима в Армении // «Центральная Азия и Кавказ». Журнал социально-политических исследований. Том 14, вып. 3, 2011, էջ 132-145, **Ս. Ս. Ալեքսանյան**, Կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն, 144.6, 2014, № 3, էջ 36-46:

² Տե՛ս **Հ. Հովհաննիսյան**, Հասարակական համակարգի զարգացման հիմնախնդիրները, Եր., 2003, էջ 22:

կան տարբեր ինստիտուտներ: Որոշակի վերապահումներով քաղաքացիական ինքնակառավարման հաստատությունների շարքում կարելի է դիտարկել նաև պետականության բացակայության պայմաններում ավանդական ազգային կուսակցությունների գործունեությունը: ՀԿ-ների գործունեության զարգացման գործում կարևոր է տեղայնացնել ոչ միայն արևմտյան փորձն ու մոդելները, այլև հաշվի առնել ազգային ավանդույթներն ու Սփյուռքի ներուժը:

20-րդ դարի երկրորդ կեսը միջազգային և ազգային մակարդակներում նոր ակտորների՝ հասարակական և միջազգային կազմակերպությունների զարգացման ու գործունեության համար ունեցավ մեծ նշանակություն: ՀԿ-ները, որոնք կամավորության սկզբունքով ձևավորված ազատ քաղաքացիների միավորումներ են, բոլոր ժողովրդավար երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանում, ձևավորում են քաղաքացիական հասարակության հիմքը: Դրանք ոչ կառավարական, պետությունից հարաբերականորեն անկախ, շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններ են, որոնց անդամները միավորվում են ընդհանուր նպատակների, շահերի և քաղաքացիական արժեքների շուրջ՝ նպատակ ունենալով լուծել ոչ միայն սեփական անդամների, այլև հասարակության առջև ծառայած սոցիալ-մշակութային, կրթական, գենդերային, բնապահպանական որոշ հիմնախնդիրներ, որոնք չեն հակասում կազմակերպության կանոնադրությանը:

ՀԿ-ները ՔՀ ձևավորման անհրաժեշտ պայմաններից են, վճռորոշ դեր ունեն ժողովրդավարության հաստատման և քաղաքական երկխոսության մշակույթի ձևավորման գործընթացում: 2012 թ. պաշտոնական տվյալների համաձայն՝ ՀՀ-ում գրանցված էին տարբեր ուղղվածություն ունեցող 3789 քաղաքացիական հասարակության կառույցներ (ՔՀԿ), որոնցից 1200-ից ավելին ՋԼՄ-ներ էին, 765-ը՝ հիմնադրամներ, 301-ը՝ իրավաբանական անձանց միություններ, 1500-ից ավելին՝ հասարակական կազմակերպություններ³: 2014 թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ ՀՀ-ում գրանցված էին 4066 ՀԿ-ներ, 902 հիմնադրամ և 296 իրավաբանական անձանց միություն⁴:

ՀԿ-ների պաշտոնական գրանցման և ակտիվ գործունեության առումով Հայաստանը տարածաշրջանում փոքր-ինչ զիջում է միայն Վրաստանին: Այս իրողությունն ունի իր օբյեկտիվ հիմքերը: Առաջին ու կարևոր պատճառն Արցախի չլուծված հիմնախնդիրն է, ինչի հետևանքով միջազգային դոնոր կազմակերպությունները հիմնականում գերադասում են գրասենյակներ հիմնել Վրաստանում, այլ ոչ ՀՀ-ում:

³ Տե՛ս «ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ. Հայաստան: USAID, CDPF: 15-րդ խմբագրություն», 2012, հունիս, էջ 2:

⁴ Տե՛ս «ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ. Հայաստան, ՔՁՀՀ/ԱՄՆ ՄՁԳ», 2014, հունիս:

Եվ երկրորդ պատճառը, որը պակաս կարևոր չէ, Վրաստանի նախկին նախագահ Մ. Սահակաշվիլու իրականացրած բարեփոխումներն էին:

ՀՀ-ում ՀԿ-ների ձևավորումը մեծապես կախված էր 1988 թ.-ի ավերիչ երկրաշարժի և Բաքվի, Սումգայիթի ողբերգական դեպքերի հետ, որոնց անմիջապես արձագանքեց միջազգային հանրությունը: Այս ընթացքում միջազգային կազմակերպությունները գրասենյակներ հիմնեցին Հայաստանում՝ իրականացնելով բարեգործական առաքելություն: Զուգահեռաբար ձևավորվեցին նաև տեղական ՀԿ-ներ, որոնք ֆինանսավորվում էին հիմնականում Սփյուռքից ու ՄԱԿ-ից: Հետագայում ՀԿ-ների գործունեության թիրախը կուտակված սոցիալական խնդիրների հաղթահարումն էր, քաղաքացիական հասարակության և ժողովրդավարական ինստիտուտների կայացումը, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը⁵:

ԽՍՀՄ նախկին պետությունների տարածքում տեղի ունեցող փոփոխությունները հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտներում ստեղծեցին նոր իրականություն: Այս իրականության մեջ, սակայն, ինքնուրույն ու կայացած ՀԿ սեկտոր ստեղծելու խնդիր օրակարգում չկար: Իսկ սպորտային, մշակութային՝ նկարիչների ու երաժիշտների, կանանց ու երիտասարդների կազմակերպությունները կորցնում էին իրենց բնականոն գործունեության ռիթմն ու ուղղությունները: Այս կազմակերպությունները ոչնչանալուց փրկելու և դրանք տարբեր խմբերի շահերը պաշտպանող ինքնուրույն կազմակերպությունների վերածելու հարցը հետխորհրդային հասարակագետները կարևոր չհամարեցին: Միանգամայն նոր տիպի ոչ կառավարական կազմակերպությունների գրանցման դանդաղ գործընթաց տեղի էր ունենում հասարակության բոլոր շերտերում՝ արևմտյան քաղաքական մշակույթի ընկալումների շրջանակներում երրորդ սեկտորի դերի և տեղի վերաբերյալ անտեղյակության պայմաններում⁶:

Նշված իրողություններն ու հանգամանքները հաշվի առնելով՝ ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում երրորդ սեկտորի և դրա ամենաազդեցիկ ինստիտուտների՝ ՀԿ-ների ձևավորումը, գործունեությունն ու կառուցվածքը պետք է տարբերվեին ոչ միայն արևմտյան երկրների փորձից, այլև տարածաշրջանի մյուս պետություններից: Մասնավորապես՝

1) Հայաստանում գրանցված ՀԿ-ներից, հիմնադրամներից և իրավաբանական անձանց միություններից, սակայն, փորձագետների գնա-

⁵ Տե՛ս «Հայաստանի ՀԿ սեկտորի գնահատում. Համեմատական հետազոտություն», Եր., 2004, էջ 11:

⁶ Տե՛ս **Ա. Մկրտչյան**, Արևմտյան մոդելի երրորդ սեկտորի հարմարման գործընթացները հետխորհրդային հասարակություններում // «21-րդ դար», թիվ 3 (55), 2014, էջ 108

հատմամբ միայն 15 - 20 % է գործում⁷: Շատ կազմակերպություններ առկա են միայն թղթի վրա, քանի որ բազմաթիվ ՀԿ-ներ մեկ-երկու ծրագրի ավարտից հետո փաստացի դադարեցնում են իրենց գործունեությունը: Գրանցված ՀԿ-ների մոտ կեսը տեղակայված է Երևանում, իսկ մյուս կեսը գրեթե հավասարապես բաշխված է մարզերի միջև: Գյուղական ՀԿ-ների քանակը Հայաստանում շատ փոքր է, իսկ մարզային ՔՀԿ-ների մեծ մասը տեղակայված է մարզկենտրոններում: ՀՀ-ում ՀԿ-ները առավել հաճախ աշխատում են համայնքային զարգացման, սոցիալական ծառայությունների, բարեգործության, երիտասարդության հիմնախնդիրների և կրթության ոլորտներում:

Պաշտոնապես գրանցված ՀԿ-ների ավելի քան մեկ երրորդն իր գործունեությունը ծավալում է ամբողջ հանրապետությունում⁸:

2) Ժամանակակից ընկալումներով ՀԿ-ների ստեղծման տարեթիվն ընդունելով 1988 թ.՝ կարելի է ուշագրավ դիտարկումներ անել ՀՀ-ում գործող կազմակերպությունների անվանումների վերաբերյալ: Մասնավորապես, եթե 1988 թ. դրանք հանրությանը հայտնի էին «Հայ օգնության ֆոնդ» (ՀՕՖ, 1988 թ.), «Առաքելություն Հայաստան» (1988թ.), «Վորլդ Վիժն Հայաստան» (1988), «ՍՕՍ–Քինդերդորֆ ինտերնացիոնալ» (1989, այնուհետև՝ ՍՕՍ-Մանկական գյուղեր), «Save the children» (1993), «Ազնավուրը Հայաստանին»⁹ անուններով, ապա ազգային զարթոնքը և անկախացումը ստեղծեցին հայ ինքնության և մշակույթի պահպանմանն ուղղված «Շեն», «Մասնա տուն», «Ակունք», «Ոստան», «Հայրենիք Հայոց», «Օրբան», «Զանգակատուն» և նմանատիպ այլ անվանումներով ՀԿ-ներ: Ընդամենը 10 տարի անց՝ 2000-ական թթ., ՀԿ-ներն սկսեցին ընտրել այնպիսի անվանումներ, որոնք հնարավորինս կարտահայտեին ժամանակի հասարակական, քաղաքական, սոցիալ-մշակութային և քաղաքացիական պահանջները «Եվրոպական ինտեգրացիա», «Միվիլիթաս», «Կանանց ռեսուրս կենտրոն», «Խաղաղության երկխոսություն», «Քաղաքացիական հասարակության զարգացման և եվրոպական ինտեգրման կովկասյան երիտասարդության կենտրոն», «Մարդը կարիքի մեջ է», «Կանայք հանուն զարգացման», «Ազատ հասարակության ինստիտուտ», «Քաղաքակրթությունների երկխոսության ազգային կենտրոն» և այլն: Հատկանշական է, որ այս համատեքստում որքան ավելի հնչեղ են անվանումները, այնքան ավելի մեծ են միջազգային դոնորների կողմից հատկացվող դրամաշնորհներ ստանալու հնարավորությունները:

⁷ Տե՛ս **Տ. Մարգարյան, Ա. Հակոբյան**, ՔՀԿ-ների ներգրավվածությունը քաղաքականության մշակման և իրականացման մոնիթորինգի գործում. կարիքներ և կարողություններ (Հայաստան), Եր., 2015, էջ 5:

⁸ Տե՛ս նույն տեղը:

⁹ Տե՛ս <http://www.encyclopedia.am/pages.php?bId=2&hId=1012>

3) ՀՀ-ում ՀԿ-ները շարունակում են ձևավորվել՝

ա) հասարակական հնչեղություն ունեցող որևէ խնդրի շուրջ, բ) դառնալով ՀՀ-ում միջազգային կազմակերպության մասնաճյուղ, գ) դրամաշնորհ ստանալու նպատակով, դ) ակտիվ քաղաքացիների նախաձեռնությամբ, ե) կրոնական որևէ գաղափարախոսություն քարոզելու նպատակով:

4) ՀՀ-ում գործող ՀԿ-ներից շատերը չունեն կայուն ու մշտական ֆինանսական ռեսուրսներ, հիմնական գրասենյակ, իսկ շատերն էլ իրենց ակտիվ գործունեությունը պարբերաբար լուսաբանելու հետևանքով չեն իջնում տպագիր ու էլեկտրոնային մամուլի էջերից: Հասկանալի է, որ խոսքը հիմնականում վերաբերում է միջազգային կազմակերպությունների հետ սերտ համագործակցող ՀԿ-ներին և դրանց տեղական գրասենյակներին: Չնայած ոչ քիչ ռեսուրսներին՝ այս ՀԿ-ները չունեն սեփական գործունեության անկախություն և ստիպված են իրականացնել դոնորի ծրագրերը: Այլ խոսքով, նրանք պարզապես միջնորդ են ոչ թե իշխանության և հասարակության միջև, ինչը ՀԿ-ների առաջնային գործառույթն է ու գործունեության տրամաբանությունը, այլ դոնորի և ՀՀ-ի միջև: Նման կազմակերպությունները մասնագիտական գրականության մեջ հայտնի են «ցանցային կազմակերպություններ» անվամբ: Անկախ գործունեության և տեղակայման վայրից՝ միասնական են նրանց ծրագրերը, նպատակները, ուղերձները և անգամ աշխարհի տարբեր երկրներում տեղի ունեցող գործընթացների վերաբերյալ գնահատականները, դիրքորոշումներն ու վերաբերմունքը: «Նորավանք» գիտակրթական կենտրոնի կողմից 2004 թ. իրականացված վերլուծությունում կարելի է գտնել ասվածի ապացույցը: Մասնավորապես 1999 թ. ՌԴ-ում ազգային անվտանգության կողմից ձեռնարկված ՌԱԱ, Կանադայի և ԱՄՆ-ի ինստիտուտների ռազմատնտեսական ուղորդի մասնագետ և նույն բաժնի վարիչ Իգոր Մուտյագինը¹⁰ (հիշեցնենք, որ նա արտասահմանյան այցերից մեկի ժամանակ պետական գաղտնիք էր տրամադրել ամերիկյան լրտեսական գործակալներին): Այս իրադարձությանը արձագանքեցին ողջ միջազգային հանրությունը¹¹, եվրոպական և ամերիկյան, այդ թվում՝ նաև ռուսական իրավապաշտպան ՀԿ-ները¹²: Նրանք ՌԴ իշխանություններին մեղադրում էին անմեղ մարդուն կալանավորելու և քաղաքացու հիմնարար ազատություններն ու իրավունքները ոտնահարելու, մի շարք կոնվենցիաների և հռչակագրերի դրույթներն անտեսելու մեջ: Իրենց օտարերկրյա գործընկերներից հետ չմնացին նաև մեր իրավապաշտպան ՀԿ-ներն ու մի-

¹⁰ Տե՛ս <http://www.hrw.org/legacy/backgrounder/eca/russia/index.html>

¹¹ Տե՛ս http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/s/igor_v_sutyagin/index.html, <http://www.theguardian.com/world/2010/aug/17/igor-sutyagin-spy-swap>

¹² Տե՛ս <http://www.newsru.com/dossier/5777.html>

ջազգային կազմակերպությունների տեղական գրասենյակները, մասնավորապես՝ Հելսինկյան ասոցիացիայի անդամները կոչ էին անում ազատ արձակել Սուտյագինին: ՀՀ-ում անգամ նախաձեռնվեց ստորագրահավաք:

Բոլորովին խնդիր չունենալով քննադատելու վերջիններիս դիրքորոշումն ու նախաձեռնություններն այս հարցում, բերենք ևս մեկ օրինակ:

2014 թ. ՌԴ-ում ձերբակալվեց հայազգի գործարար ու բարերար Լևոն Հայրապետյանը: Բազմաթիվ միջազգային կառույցների, այդ թվում և ռուսական ՀԿ-ներից շատերի գնահատականով դա քաղաքական պատվեր էր, և ըստ նրանց՝ Հայրապետյանը ապօրինի էր պահվում բանտախցում: Որպես փաստարկ հղում էր կատարվում նաև ՌԴ կառավարության կողմից հաստատված հիվանդությունների ցանկին, որոնցից առնվազն մեկի դեպքում չէր կարելի մարդուն, անկախ նրա կատարած հանցանքից, պահել բանտում: Դեպքը լայն քննարկում ստացավ տեղական և միջազգային ՋԼՄ-ներում: Հայաստանյան որևէ իրավապաշտպան ՀԿ ոչ մի կոչ չարեց, որևէ ստորագրահավաք չնախաձեռնեց և զերծ մնաց գնահատականներ տալուց: Հանուն արդարության նշենք, որ քաղաքացիական հասարակության որոշ ակտիվիստների կողմից իրականացվեց ակցիա, որի մասնակիցները, հասնելով ՌԴ դեսպանատուն, նամակ հանձնեցին դեսպանին: Շեշտենք, որ ակցիան կազմակերպեցին ոչ թե ՀՀ-ում իրավապաշտպան ՀԿ-ները, այլ ակտիվ քաղաքացիները: Նշված երկու օրինակների միջոցով փորձեցինք ներկայացնել ցանցային կազմակերպությունների և դոնորի սցենարով աշխատող տեղական ՀԿ-ների գործունեության առանձնահատկությունները:

Ըստ իս, այսօրինակ դեպքերը կարող են հասարակության մեջ կարծիք ձևավորել, թե ՀԿ-ները գրանտակերներ են և կառավարվում են դրսից՝ հեռակառավարման վահանակի միջոցով՝ դառնալով գործիքներ՝ այլ երկրների ներքին գործերին խառնվելու նպատակով:

5) ՀՀ-ում պաշտոնապես գրանցված ՀԿ-ների ճնշող մեծամասնությունը գոյություն ունի միայն «դե յուրե»: Հաճախ պաշտոնապես գրանցված որոշ ՀԿ-ների հասցեներ փնտրելիս կամ հեռախոսահամարը հավաքելիս պարզվում է, որ հարցվողը տեղյակ չէ իր անունով գրանցված կազմակերպության, և, առավել ևս, դրա գործունեության մասին: Անհասկանալի է, թե ինչո՞ւ են գրանցել ՀԿ-ն, ինչո՞ւ պատահական մարդու անունով: Շատ են նաև այն դեպքերը, երբ փաստացի չգործող ՀԿ-ները չեն լուծարվում փաստացի, շարունակում են գոյություն ունենալ «թղթի վրա»: Նշենք, որ ՀՀ ՀԿ գործող օրենքով հստակեցված չէ, թե ինչպես պետք է տնօրինվի լուծարված ՀԿ-ի գույքը:

Այս առանձնահատկությունը հաշվի առնելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ պաշտոնապես գրանցված ՀԿ-ների թվի բարձր ցուցանիշը բոլորովին չի խոսում ՀՀ-ում ՔՀ կայացվածության մասին:

6) Ակտիվ գործող ՀԿ-ների ղեկավարների և անդամների մեծ մասն ունի կայուն քաղաքացիական դիրքորոշում, բարձր ինքնագիտակցություն, իրավաստիքության զգացում և մտավոր ներուժ: Առավել ցածր մակարդակում է գտնվում նրանց կողմից ղեկավարվող ՀԿ-ների ինստիտուցիոնալ զարգացումը: Տիրապետելով օտար լեզուների և ունենալով համակարգչային իմացության բարձր հմտություններ՝ նրանք ամուր կապեր ունեն ոչ միայն տեղական մյուս ՔՀ-ների և ՀԿ-ների, այլև իշխանության տարբեր օղակների ներկայացուցիչների հետ (օրինակ՝ «Սոցիոմետր», «Գելափ», «Կովկաս», «Միվիլիթաս», «Եվրոպական ինտեգրացիա», «Համալսարանական կրթությամբ կանայք», «Կրթություն առանց սահմանների» և այլն): Նրանք ցուցաբերում են հանրային մասնակցության, պատրաստակամության և քաղաքացիական նախաձեռնողականության բարձր մակարդակ: Այս ամենով հանդերձ, սակայն, ոչ բոլորն են պատրաստ իրենց ռեսուրսները տրամադրել հասարակական խնդիրների լուծման և պահանջունքների բավարարման համար: Այս իրողությունը շատ հաճախ դրամաշնորհ տրամադրող կազմակերպության սեփական շահերի հետևանք է, որը ոչ միշտ է համընկնում մեր հասարակության առջև ծառայած խնդիրներին ու դրանց լուծման առաջնահերթությանը. հաճախ կարող են սխալ ընտրվել թիրախ խումբն ու լուծում պահանջող խնդիրները, իսկ ծախսված ռեսուրսները դառնալ անարդյունավետ ու ոչ շոշափելի: Օրինակ՝ 2014 թ. «Համահայկական ծնողական կոմիտե» նախաձեռնող խմբի կողմից հանրությանը ներկայացվեց մի տեսանյութ, որտեղ 15-16-ամյա հայ աղջիկն Ազատության հրապարակում մասնակցում էր ֆլեշմոբի՝ կազմակերպված «Կանանց ռեսուրս կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից: Աղջիկը նստած տեղից վեր է կենում, դեն նետում տիկնիկները, ապա կտրում երկար վարսերը, մատիտով բեխեր նկարում երեսին, դնում գլխարկն ու իր հետևից տանում է նույն գործողությունը կրկնող այլ աղջիկների: Այս ակցիան բուռն քննարկումների տեղիք տվեց, սակայն իրենց ծրագրի կարևորությունը հիմնավորելու համար «Կանանց ռեսուրս կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից բերված փաստարկները որևէ քննադատության չէին դիմանում: Այս դրամաշնորհը, որի չափը ոչ մի կերպ չհաջողվեց իմանալ, հայ հասարակության համար ոչ մի խնդիր չլուծեց, ավելին՝ գումարեց նորերը: Սակայն, մյուս կողմից, գուցե հենց դա էր դրամաշնորհ հատկացնող կազմակերպության ծրագիրը կամ նպատակը:

Հաճախ միջազգային կազմակերպությունները հրաժարվում են ֆինանսավորել ազգային շահեր քարոզող ՀԿ-ների ծրագրերը: Իհարկե,

մեծ ցանկության դեպքում կարելի է սինթեզել ազգային ու արևմտյանը կամ գտնել այն ռացիոնալ հատիկը, որի շուրջ կարելի է մանևրել:

7) ՀՀ հասարակական համակարգում վերջերս կարելի է նկատել ևս մեկ առանձնահատկություն. խոսքը նորաստեղծ երիտասարդական կազմակերպությունների մասին է: Այս ՀԿ-ները ամեն կերպ փորձում են մոտ գտնվել իշխանություններին՝ մի կողմից՝ որպես ՀԿ պետության կողմից հատկացվող դրամաշնորհներից օգտվելու, մյուս կողմից՝ ստեղծված կապերն օգտագործելով նրանց շարքերում ընդգրկվելու համար («Մյունյաց արծիվներ», «Հայաստանի երիտասարդական հիմնադրամ», «Բազե», «Կրթություն առանց սահմանների» և այլն): Ասվածից կարող ենք եզրակացնել, որ ակտիվ երիտասարդների մի խումբ իշխանամերձ կամ իշխանական օղակներում հայտնվելու համար ստեղծում է ՀԿ-ներ: Հասարակական ոլորտում որոշ ուշագրավ միջոցառումներ իրականացնելուց հետո՝ ծառատունկ, կամավորական աշխատանքներ, ընդդիմության հասցեին քննադատող ելույթներ, այս երիտասարդները իշխանության ոլորտում հայտնվելու խնդիրն են լուծում:

8) ՀՀ-ում ՀԿ-ների գործունեության ու գործառության մշտադիտարկումները թույլ են տալիս դրանց դասակարգել ըստ ակտիվության աստիճանի՝ ա) գրեթե չգործող կամ պասիվ, բ) բավարար ակտիվ կամ ակտիվ, գ) առավել ակտիվ կամ հանրաճանաչ: Բազմաթիվ զեկույցների («ՀՀ հասարակական սեկտորի գնահատում», «ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ. Հայաստան» և այլն) համաձայն՝ ՀԿ-ների մեծամասնությունը դեռևս գտնվում է կենսացիկլի զարգացման փուլում: Շատ ՀԿ-ների ղեկավար խորհուրդը փաստացիորեն չի կատարում իր գործառույթները, ռազմավարական պլանավորումը պատշաճ կերպով չի իրականացնում, ֆինանսական կայունության և կարողությունների պակաս կա. այս բոլոր խնդիրները ՀԿ-ների զարգացումը խոչընդոտող լուրջ բացեր են: ՀԿ-ների աշխատակազմը ներգրավվում է հիմնականում ծրագրային հիմքի վրա, քանի որ դրանց մեծամասնությունը հնարավորություն չունի վարձատրելու մշտական աշխատողների¹³:

Գրեթե չգործող կամ պասիվ գործող ՀԿ-ները չունեն գրասենյակ, գույք, հիմնական աշխատակազմ: Ուշագրավ է, որ այսպիսի կազմակերպությունների մեծ մասը գտնվում է մարզերում: Պայմանականորեն այս խմբին կարելի է դասել նաև նոր ստեղծվող ՀԿ-ները, որոնք դեռ չեն հասցրել իրականացված ծրագրերով հայտնի դառնալ և ինչ-որ չափով ճանաչվել հասարակության մեջ¹⁴:

Ակտիվ կամ բավարար չափով ակտիվ ՀԿ-ներն, ի տարբերություն

¹³ Տե՛ս **Տ. Մարգարյան, Ա. Հակոբյան**, նշվ. աշխ., էջ 19:

¹⁴ Տե՛ս **Թ. Վարդանյան**, ՀՀ հասարակական համակարգի հիմնախնդիրներն արդի փուլում: Եր., «Նորավանք» ԳԿՀ, 2004, էջ 25:

նախորդ խմբում դասակարգվածների, ունեն սեփական գրասենյակներ, հասցե, պաշտոնական էլեկտրոնային կայք, բավարար թվով անդամներ¹⁵: Դրանք բավականին հայտնի են հասարակությանը, ինչն ուղիղ համեմատական է նրանց կողմից իրականացված ծրագրերի որոշակի օգուտին: Բոլորովին այլ է պատկերը ակտիվ գործող ՀԿ-ների դեպքում: Նրանց անունը քաջ հայտնի է հասարակությանը ՁԼՄ-ների՝ առավել հաճախ լուսաբանումների հետևանքով: Իրականացված ծրագրերի արդյունավետությունը բարձր է, իսկ դրանց մասին ողջ տեղեկատվությանը կարելի է ծանոթանալ համացանցային էլ. կայքերում: Այս ՀԿ-ների ակտիվ գործունեությունը մեծ մասամբ պայմանավորված է շոշափելի ֆինանսական ռեսուրսներով: Դրանց նախագահները սովորաբար ճանաչված մարդիկ են ոչ միայն ՀՀ-ում, այլև տարածաշրջանում և արտասահմանում:

9) Մեզանում ՀԿ-ների գործունեության արդյունավետության ու ակտիվության մասին կարելի է տեղեկանալ տեղական կամ միջազգային կազմակերպությունների զեկույցներում, Հանրային խորհրդի ու ՄԻՊ-ի տարեկան հաշվետվություններում և այլն: ՀՀ-ում գործող կազմակերպությունների գործունեության ուղղությունները կարելի է առանձնացնել ըստ ոլորտների՝ կրթական, բնապահպանական, իրավապաշտպան, երիտասարդության, կանանց հիմնախնդիրներով և այլն: Շատ հաճախ միևնույն հիմնախնդիրներով զբաղվող ՀԿ-ները տեղեկացված չեն միմյանց գոյության մասին, սակայն շատ հարցեր կարելի է լուծել համատեղ ջանքերով՝ գումարելով ռեսուրսները, անձնական կապերը, փորձն ու գիտելիքները, հմտություններն ու թիմային աշխատանքը: Սա վկայում է, որ ՀԿ-ները ճիշտ չեն գիտակցում իրենց տեղն ու դերը, հասարակական խնդիրների մասին տեղեկացված են ոչ թե սեփական ուսումնասիրություններից, այլ ուրիշ աղբյուրներից: Այս ամենի արդյունքում հասարակությունն ինքը չի ճանաչում և, որ ավելի վատ է, չի վստահում ՀԿ-ներին՝ նրանց համարելով իշխանական կառույցների կցորդներ կամ արտասահմանյան կազմակերպությունների գործակալներ: Նշենք, որ հասարակական կարծիքի ուսումնասիրությունների տարբեր մշտադիտարկումները ցույց են տվել, որ այսօր մեր հասարակության համար առավել գերադասելի է ունենալ հզոր քաղաքական իշխանություն, քան կայացած ՀԿ սեկտոր¹⁶:

10) Շատ հաճախ մեզանում՝ հատկապես երիտասարդների շրջանում, ՀԿ-ները ծառայում են որպես «ցատկահարթակ» դրսում հայտնվելու համար: ՀՀ-ում ՀԿ-ները ոչ միայն սնվում են օտարերկրյա դոնորներ-

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 22:

¹⁶ Այդ մասին տե՛ս **Ռ. Խուրշույան**, Արդի հասարակության զարգացման ուղիները, // «Հանրապետական», թիվ 6 (15), // 2004, էջ 2 :

րից, այլև սերտորեն համագործակցում են նրանց հետ՝ իրականացնելով փոխանակման տարբեր ծրագրեր: Այսպիսի ծրագրերը ենթադրում են շոշափելի ֆինանսական ռեսուրսներ և արտերկրում աշխատանքի ձեռքբերման հեռանկար: ՀԿ անդամները հնարավորություն են ունենում ստանալու ֆինանսական միջոցներ՝ բարելավելով իրենց բարեկեցությունը՝ մինչ պետական աշխատանք գտնելը: Առաջին հայացքից այս գործընթացը կարելի է դրական համարել: Բացասական է, սակայն, այն, որ նախ՝ աշխատանքային տարիները չեն համարվում ստաժ, և երկրորդ՝ արտասահման մեկնողների շատ քիչ տոկոսն է վերադառնում¹⁷:

11) ՀՀ-ում ՀԿ-ները ֆինանսական կամ այլ օգնություն գրեթե չեն ստանում մասնավոր սեկտորից: Այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է նախ կարևորել ՔՀ դերը ժողովրդավարության ամրապնդման մեջ, նույն սկզբունքով շեշտադրելով ՔՀ կայացման գործընթացում ՀԿ-ների դերը: Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվությունը (ԿՍՊ), որը բիզնես հատվածի օրակարգի անբաժան մասն է ամբողջ աշխարհում, դեռևս նոր զարգացող հայեցակարգ է Հայաստանում: Առևտրային հատվածի որոշ ներկայացուցիչներ երբեմն շփոթում են ԿՍՊ գաղափարը բարեգործության հետ¹⁸, իսկ այն ձեռնարկությունները, որոնք որդեգրել են ԿՍՊ քաղաքականություն, չեն դիտում ՔՀԿ-ներին որպես լիարժեք գործընկերներ: Խոշոր ընկերությունները առավել հաճախ նախընտրում են սոցիալական և բարեգործական ծրագրեր իրականացնել՝ առանց ՔՀԿ-ներին որպես միջնորդ կազմակերպություն ընդգրկելու: Ընկերությունները կարծում են, որ շատ ՔՀԿ-ներ պատրաստ չեն բիզնես ոլորտի հետ հաղորդակցվելու և ավելի շատ մտածում են ֆինանսավորում հայթայթելու, քան առաքելություն իրականացնելու մասին¹⁹: Ինչպես պետության հետ համագործակցության դեպքում, այնպես էլ այստեղ, ՔՀԿ-ների հանդեպ վստահության պակասը համագործակցության հիմնական խոչընդոտներից է: Համաձայն ՔՀԿ-ներին տված գնահատականի՝ մասնավոր հատվածի հետ համագործակցությունը ամենաթույլն է մյուս բոլոր դերակատարների հետ համագործակցության համեմատությամբ՝ 10-ից 3,91 միավոր, որտեղ 10-ը համագործակցության ամենաբարձր մակարդակն է²⁰:

¹⁷ Տե՛ս **Թ. Վարդանյան, Կ. Ավետիսյան**, Երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունների դերը, Եր., 2005, էջ 24:

¹⁸ Տե՛ս **Ս. Թադևոսյան, Լ. Հակոբյան**, Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվություն. Գործունեության նոր շրջանակ, // «Քառույթերփարթ ինթերնեյշնլ», CIVICUS, Քաղաքացիական մասնակցության համաշխարհային միավորում: Եր., 2010:

¹⁹ Տե՛ս «ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ 2013. Հայաստան, ՔԶՀ/ԱՄՆ ՄԶԳ», հունիս, 2014:

²⁰ Տե՛ս «ՍՈՑԻՈՄԵՏՏ» անկախ սոցիոլոգիական կենտրոնի իրականացրած ուսումնասիրություն («Եվրոպական ինտեգրացիա» ՀԿ-ի հետ համատեղ), Եր., 2014, էջ 39:

Վերջին 10 տարիներին հայաստանյան որոշ ՀԿ-ներ այս խնդիրը լուծելու համար արդեն այսօր քայլեր են ձեռնարկում կրթության ոլորտում՝ ոչ ֆորմալ կրթության մեջ ներառելով նաև ԿՄՊ-ի և գործարար էթիկայի վերաբերյալ բաղադրիչներ: «Երկրորդ սեկտորը պետք է ճիշտ գնահատի իրադրությունը և հասկանա, որ 3-րդ սեկտորի զարգացումը շահեկան է նաև իրեն»²¹, -նշում է Գ. Պողոսյանը:

Այսօրվա իրավիճակը բացառում է 2-րդ սեկտորի շահագրգռվածությունը համագործակցության եզրեր ունենալու ՀԿ-ների հետ: ՀԿ-ներն իրենք շատ հաճախ ռեալ չեն գնահատում իրենց ուժերը և չեն գիտակցում իրենց դերը, ինչո՞ւ պիտի մասնավոր հատվածն ու պետական մարմինները գնահատեն նրանց: Սա հասարակության մեջ կարծրատիպ է ձևավորում, թե ՀԿ-ներն ստանում են դրամաշնորհներ, գումարը ծախսում, իսկ իրենք մնում են իրենց խնդիրների հետ միայնակ: Թեև այսօրվա ՌԴ-ն հեռու է ՀԿ սեկտոր-պետություն արդյունավետ համագործակցության օրինակ լինելուց, սակայն ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի ակնարկն այս առումով թույլ է տալիս դրական կանխատեսումներ անել նաև ԵԱՏՄ անդամակցող երկրների համար. «Աշխարհը գլոբալացվում է: Սա իրողություն է, և ոչ մի ժողովրդավարական արժեքների ձգտող երկիր չի կարող խոսել զարգացման մասին՝ անտեսելով ՔՀ-ն: Առանց հասուն ՔՀ-ի մարդկանց հրատապ խնդիրների արդյունավետ լուծումն անհնար է»²²: Նա միաժամանակ նաև մտավախություն ունի՝ կապված որոշ ՀԿ-ների գործունեության հետ. «...մի շարք ՀԿ-ների համար գերակա խնդիր է միջազգային հեղինակավոր հիմնադրամներից ֆինանսներ ստանալը, մյուսների համար՝ կասկածելի խմբերին ու առևտրային շահերին ծառայելն այն ժամանակ, երբ պետության և քաղաքացիների առջև ծառայած սուր խնդիրները նրանց կողմից մնում են անտեսված»²³:

12) Գաղտնիք չէ, որ ՀԿ-ները նաև ժամանակավոր զբաղվածության խնդիր են լուծում: Սա առաջին հայացքից դրական է և անգամ ողջունելի: Կարևորելով դրականը, նշենք նաև որոշ բացասական կողմեր: Ընդգրկվելով տարբեր ՀԿ շարքերում, որոշ դեպքերում նաև ոչ քիչ գումարներ վաստակելով, քաղաքացին սկսում է ՀԿ -ն համարել իր հիմնական աշխատավայրը: Սա մի կողմից շահագրգռում է ՀԿ անդամին առավել բարձր որակով իրացնել իր ներուժն ու հնարավորությունները, սակայն մյուս կողմից խախտվում է թե՛ ՀԿ-ների, թե՛ հասարակական գործունեության տրամաբանությունն ու բովանդակությունը: ՀԿ-ում ընդգրկված մարդիկ իրականացնում են տարբեր ծրագրեր, որոնց

²¹ Погосян Г.А. Армянское общество в трансформации. Ер., 2003, с. 231.

²² «Послание Президента РФ Федеральному Собранию» // <http://www.regnum.ru/allnews/267244.html>

²³ Նույն տեղում:

մեծ մասը՝ դրսի դրամաշնորհի շրջանակներում և նրանց պատվերով: Մի կողմից կրկին արժևորվում են դրսի շահերն ու պահանջները, որոնք միշտ չէ, որ կարող են համընկնել մեր հասարակության խնդիրների հետ և առավել ևս բխել ազգային շահերից: Եվ երկրորդ, չունենալով պետական աշխատանք, քաղաքացին իր ողջ մտավոր, հաճախ նաև ֆիզիկական ներուժը ներդնում է ծրագրում՝ գումարների դիմաց: Տարածված գործազրկության պայմաններում քաղաքացուն քիչ է մտահոգում, թե ծրագիրն ինչ չափով կամ ինչ ազդեցություն կունենա հասարակության վրա, արդյոք այդ տարիները կգրանցվեն աշխատանքային գրքույկում, թե ոչ:

13) Միջազգային և տեղական տարբեր կազմակերպությունների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ Հայաստանում ՀԿ-ները հաճախ անձնավորվում են տվյալ կազմակերպության ղեկավարի կամ նախագահի հետ²⁴: Այս հանրային ընկալումը մեզանում բավական տարածված է նաև քաղաքական կուսակցությունների առումով: Սակայն այս մոտեցումը չի սահմանափակվում միայն հանրային ընկալմամբ: Այն առավել ակնհայտ է ՀԿ ներսում իրականացվող գործնական քաղաքականությամբ, մասնավորապես որոշումների ընդունման, հասարակական միջոցառումներին ներկայանալու ժամանակ:

2010 թ. «Կովկաս» ՀԿ-ի կողմից իրականացված հետազոտությունները փաստում են, որ ՀՀ ՔՀԿ-ների, ՀԿ-ների անդամների՝ իրենց կազմակերպություններում որոշումներ ընդունելու գործընթացների վրա ազդելու ցուցանիշը, սեփական գնահատականներով, բավականին ցածր է. «Համապատասխանաբար՝ 2,1 և 2,0 միավոր՝ 5 հնարավորից»²⁵: 2013 թ. ՀՀ ՀԽ քաղաքացիական հարցերի կայացման հանձնաժողովի կողմից մշակվեց «ՀՀ-ում ՔՀ կազմակերպությունների զարգացման ռազմավարության հայեցակարգը»: Բազմաթիվ խնդիրների և բացթողումների հնարավոր լուծումների շարքում կարելի է գտնել նաև ըստ էության կենսունակ առաջարկություններ: Առաջիկայում ՀԿ-ների կազմակերպչական կարողությունների և հմտությունների զարգացման հիմնական ուղղություններից մեկն էլ պետք է լինի ներքին ժողովրդավարության և մասնակցային մեխանիզմներին կենսական նշանակություն հաղորդելը և սեփական անդամների համար ևս հաշվետվողականության և թափանցիկ աշխատելառճի մակարդակի բարձրացումը²⁶:

²⁴ Տե՛ս «ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ. Հայաստան, USAID, CDPF, 19-րդ խմբագրություն», 2012, հունիս, էջ 3-4:

²⁵ «Հայաստանում հասարակական-քաղաքական մասնակցության զենդերային առանձնահատկությունները: Զեկույց սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքների վերաբերյալ»: UNFPA, «Կովկաս» հասարակագիտական հետազոտությունների կենտրոն, Եր., 2011, էջ 64:

²⁶ Տե՛ս «ՀՀ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ռազմավարության հայեցակարգ», Եր., 2012, էջ 23:

14) Միջազգային կազմակերպություններից և այլ դոնորներից դրամաշնորհ ստացող ՀԿ-ները պատշաճ հաշվետվություններ և հանգամանալից զեկույցներ են ներկայացնում իրենց իրականացրած ծրագրերի և ֆինանսական միջոցների սպառման վերաբերյալ: Հատկանշական է, որ ՀԿ-ների մասին ՀՀ օրենքում նշվում է, որ գործող կազմակերպությունը պարտավոր է ընդհանուր ժողովին առնվազն երկու տարին մեկ անգամ ՀԿ-ի գործունեության, գույքի օգտագործման, իրականացված ծրագրերի վերաբերյալ հաշվետվություն ներկայացնել²⁷: Օրենքում չի հստակեցվում, թե այդ հրապարակայնությունն ապահովելու համար առավել ընդունելի և իրավաբանորեն ճիշտ ձևը որն է: Բացակայում է նաև հաշվետվությունների համար մշակված և կիրառվող ընդունելի ձևանմուշը: ՀԿ-ների էլեկտրոնային պաշտոնական էջերի և azdarar.am կայքի թեթևակի ուսումնասիրությունից անգամ երևում է, որ տեղական կազմակերպությունները առանձնապես ոգևորված չեն հաշվետվություն ներկայացնելու՝ հատկապես «դեպի վար» հրապարակայնություն ապահովելու համար: ՀԿ-ները պարբերաբար և հանգամանալից հաշվետվություններ են ներկայացնում դեպի «վեր»՝ դոնորներին և պետական մարմիններին, բայց թերանում են կամ դժկամ են հասարակության, շահառուների նկատմամբ, իսկ որոշ դեպքերում նաև սեփական անդամներին ներկայացնելիս:

15) ՀԿ-ների առաջնային հիմնախնդիրներից է ֆինանսական կենսունակության ու կայունության ապահովման մեխանիզմների ձևավորումը²⁸: Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ վերջին երեք տարիների ընթացքում ՀՀ-ում գործող ՀԿ-ների 75 %-ը ֆինանսավորման հիմնական աղբյուր նշել է միջազգային կազմակերպություններին, 14 %-ը՝ պետական մարմիններին, 11 %-ը՝ նվիրատվություններն ու անդամավճարները²⁹: Խնդիրը տեղական ՀԿ-ներին մշտապես կոդմնորոշում է դեպի արտաքին կառույցների դրամաշնորհներ: Այս իրողությունը միշտ արդիական է եղել ՀԿ-ների համար՝ սկսած 1988-ական թթ. մինչ օրս³⁰: ՀԿ-ների կենսունակության և գործունեության իրականացման համար ֆինանսավորման հիմնական հույսը Հայաստանում դեռևս մնում են դրաի դրամաշնորհները: Շոշափելի արդյունքներով ծրագրերի մեծ մասն իրականացվում է դոնոր կազմակերպությունների կողմից տրամադրված դրամաշնորհների հաշվին և միջոցով: Դրամաշնորհներ տրամադրում է նաև պետությունը: Սակայն այս գործընթացն աչքի է ընկնում

²⁷ Տե՛ս «Հասարակական կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքը», // <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=337> //:

²⁸ Տե՛ս «Հայաստանի քաղաքացիական հասարակությունը: Անցումային փուլից մինչև համախմբում», Վերլուծական զեկույց», Եր., 2010, էջ 44-46:

²⁹ Տե՛ս **Ս. Մարգարյան, Ա. Հակոբյան**, նշվ. աշխ., էջ 7:

³⁰ Տե՛ս «ՀՀ օրենքը Հասարակական կազմակերպությունների մասին» (հոդված 15, կետ 1, ենթակետ 6):

խիստ կառավարելի քաղաքականությամբ, թափանցիկ ընթացակարգերի բացակայությամբ, տրամադրվող դրամաշնորհների և իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ ինֆորմացիայի դժվար մատչելիությամբ և միայն «յուրայիններին» տրամադրելու մտադրությամբ³¹:

16) ՀՀ-ում չի գործում ՀԿ-ների տվյալների ամբողջական շտեմարան: Գործնականում գրեթե անհնար է այս կազմակերպությունների տվյալների, գործունեության ուղղությունների վերաբերյալ որևէ տեղեկություն գտնել: Անհրաժեշտություն է առաջանում օգտվելու ամենատարբեր աղբյուրներից: Առկա բացը քիչ թե շատ լրացնում է Spyur.am կայքը: ՀԿ-ՀԿ համագործակցության կապն ամրապնդելու, հանրային քննարկումներին կամ լսումներին բոլոր շահագրգիռ ՀԿ-ներին մասնակից դարձնելու և, ի վերջո, միննույն գործով զբաղվող ՀԿ-ներին իրար հետ «ճանութացնելու» համար առաջարկում ենք ստեղծել առցանց շտեմարան, ուր պարտադիր կերպով տեղ կգտնեն ՀՀ-ում պաշտոնապես գրանցված, գործող բոլոր ՀԿ-ները՝ սեփական տվյալների լիարժեք ընդգրկմամբ:

17) Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ 2010 թ. ՀՀ-ում պաշտոնապես գրանցվել է 66 կրոնական կազմակերպություն³²: Ցավոք, 2011-2015 թթ. այս առումով համապարփակ վերլուծություններ և զեկույցներ չկան: Վերջին զեկույցը՝ «Կրոնական հանդուրժողականությունը Հայաստանում» իրականացվել է 2010 թ. ԵԱՀԿ հայաստանյան գրասենյակի կողմից³³: Սակայն խնդիրը գրանցված կրոնական կազմակերպությունների քանակը չէ և ոչ էլ անգամ դրանց նկատմամբ հասարակության հանդուրժողականության աստիճանը: Խնդիրն այն է, որ թերի օրենսդրության հետևանքով որոշ կրոնական կազմակերպություններ պետականորեն գրանցվում են որպես հասարակական կազմակերպություն³⁴: Մա ևս ՀՀ-ում ՀԿ կառուցվածքային գործառական առանձնահատկություններից է և ունի թաքնված ռիսկեր թե՛ հասարակության, թե՛ ազգային անվտանգության և թե՛ ՀԿ-ների հեղինակության համար:

Ամփոփելով ՀՀ-ում ՀԿ-ների գործունեության առանձնահատկությունները, նշենք՝

1. որքան էլ զարմանալի թվա, սակայն նույնիսկ խորհրդային տարիներին ոչ կառավարական կազմակերպությունները իրենց գործունեությամբ կարողացել են հիմք դնել և հնարավորին չափ զարգացնել Սփյուռքի հետ կապերը: Մասնավորապես, շնորհիվ արտասահմանյան երկրների հետ մշակութային կապերի և սփյուռքահայության հետ

³¹ Տե՛ս «ՔՀ կառույցների պետական ֆինանսավորման մեխանիզմները ՀՀ-ում»: Հետազոտական արդյունքների վերլուծություն: USAID, PFC, CDPF, Եր., 2012, էջ 5-9:

³² Տե՛ս http://www.gov.am/u_files/file/kron/Tsutsak2-%20herakhos-new.pdf

³³ Տե՛ս <http://www.osce.org/hy/yerevan/67675?download=true>

³⁴ Տե՛ս <http://armenpress.am/arm/print/605451>

կապերի կոմիտեների գործունեության, արտերկրի հայ էթնոսի մի ստվար զանգված կարողանում էր շփվել ազգային-մշակութային արժեքների հետ:

2. Ֆինանսական հոսքերի կամ միջազգային կազմակերպությունների դրամաշնորհների հետ միաժամանակ ՀՀ են ներխուժում նաև մեր հասարակությանը խորթ, երբեմն նաև վտանգավոր «արժեքներ»: Այս միտումը բացասաբար է անդրադառնում ՀԿ սեկտորի վերաբերյալ հանրային ընկալման, հասարակության գնահատականի և իշխանության համար գործընկեր դառնալու գործընթացի վրա. եվրոպական արժեքային համակարգի «ներմուծումը» հայ հասարակության մեջ համարվում է լուրջ մարտահրավեր ՀՀ-ում ազգային արժեքների պահպանմանը:

3. ՀԿ-ները սնվում են ոչ թե ներքին, այլ հիմնականում արտաքին աղբյուրներից: Այս կապակցությամբ Սթիվեն Սեմփսոնը նշում է հետևյալը. «ՀԿ լիդերները արևմտյան ծրագրերի պահաջներով ձեռք են բերում հմտություններ, բայց ձեռք չեն բերում արժեքներ... Իրական խնդիրն այն չէ, որ «մենք» «մեր արժեքները» դնում ենք «իրենց» վրա, այլ այն, թե ինչու են «նրանք» դա ընդունում: Այս հարցն ունի ցինիկ պատասխան՝ փողի դիմաց ու փողի համար»³⁵: Այս իրողության մեջ կան թե՛ վտանգներ, թե՛ մարտահրավերներ, թե լատենտ ռիսկեր: Սովորաբար ՀԿ-ներում ներգրավված են համեմատաբար ակտիվ ու կիրթ երիտասարդները: Նրանց մեծ մասը դրամաշնորհների միջոցով լուծում է կենսական անհրաժեշտություն ունեցող խնդիրներ: Իսկ այս պարագայում նրանց քիչ է մտահոգում դրամաշնորհի՝ վտանգ կամ մարտահրավեր պարունակելու փաստը: Սա մեծ առումով կարող է դառնալ ազգային անվտանգության խնդիր, իսկ ավելի նեղ դիտանկյունից այս իրողությունը խախտում է ՀԿ-ի ողջ տրամաբանությունը. ՀԿ-ն վերածվում է հիմնական աշխատավայրի:

4. ՀԿ-ների գործունեությունն ավելի նկատելի, հասցեական և արդյունավետ դարձնելու համար անհրաժեշտ են լուրջ օրենսդրական փոփոխություններ, որոնց մասին բարձրաձայնում են հենց ՀԿ-ները: Հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում հատկապես վերջին տարիներին սնկի պես աճող ՀԿ-ների համար խթան են հանդիսացել օրենսդրական դաշտի լրացումներն ու փոփոխությունները, ինչպես նաև պետություն-ՀԿ սեկտոր գործակցության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված Հանրային խորհրդի և Քաղաքացիական ֆորումի ստեղծումը:

5. ՀԿ-ների առավել կայացած կողմը դրանց հատկապես փորձա-

³⁵ **Sampson S.**, Too much Civil Society? Donor driven Human rights NGOs in the Balkans in the book revisiting the role of Civil Society in the Promotion of Human Rights. Denmark. 2004, p. 208 -212.

գիտական ու վերլուծական հմտություններն են, թեև այս գործոններն ավելի շատ վերաբերում են աշխատակազմի մասնագիտական կարողություններին, քան ՀԿ ինստիտուցիոնալ կարողություններին:

Բանալի բառեր – *քաղաքացիական հասարակություն, իրավական պետություն, հասարակական համակարգի ինստիտուտներ, կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվություն, հետխորհրդային հասարակություններ, միջազգային կազմակերպություններ, ցանցային կազմակերպություններ*

ЛИЛИТ СТЕПАНЯН – Об особенностях деятельности общественных организаций в РА. – Демократические политические системы современного мира тесно связаны с гражданским обществом и законодательством. После распада СССР постсоветские республики оказались в совершенно новой общественно-политической реальности. В каждой из них параллельно с политическими институтами формировались и развивались также общественные институты. Сложились представления о политическом обществе, приняты законы, регулирующие эту сферу. В связи с различными факторами сегодня в Армении наиболее активные организации обладают рядом структурных и функциональных особенностей, которые положительно, но подчас и отрицательно воздействуют на становление гражданского общества.

Ключевые слова: *гражданское общество, правовое государство, институты общественной системы, корпоративная социальная ответственность, международные организации, сетевые организации*

LILIT STEPANYAN – On the Peculiarities of Non-Governmental Organizations of the RA. – The democratic political systems of the modern world is closely linked with civil society and legal system of the state. After the collapse of the Soviet Union, the former Soviet states were in an entirely new social, political, post-Soviet reality. Naturally, in each of them, including Armenia, together with the institutions of the political system, some institutions of the social system were formed and developed. Ideas about the political society of the third sector have been put forward; the laws governing this area have been developed. In connection with both political and non-political factors existing in Armenia nowadays social organizations present a number of structural and functional features that have positive and sometimes negative impact on the development and formation of the civil society of Armenia.

Key words: *civil society, legal state, institutions of the social system, corporate social responsibility, the post-Soviet society, international organizations, network organizations*